

SURXONDARYO VILOYATIDA TIBBIY KADRLARNI MAHALLIYLASHTIRISH (1950–1965): O‘RTA TIBBIY TA’LIM VA UNING SIFAT MUAMMOLARI

Xudayberdiyev Utkir Toshmuradovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, «Tarix» kafedrası dotsenti, tarix fanlari
bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: utkir_xudayberdiyev@tues.uz

Annotatsiya. Maqolada 1950–1965-yillarda Surxondaryo viloyatida tibbiy kadrlarni mahalliyashtirish jarayoni, ayniqsa o‘rta tibbiy ta’lim tizimi Surxondaryo viloyat davlat arxivi hujjatlari asosida tahlil qilinadi. Termiz tibbiyot bilim yurti talabalarining milliy va gender tarkibi, bitiruvchilarning tumanlar bo‘yicha taqsimoti va hujjatda tan olingan tayyorgarlik sifati muammosi ko‘rsatiladi. Mahalliyashtirish miqdoriy jihatdan muvaffaqiyatli, sifat jihatidan esa o‘qituvchi kadrlar yetishmasligi tufayli cheklangan bo‘lganligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: mahalliyashtirish, tibbiy ta’lim, tibbiyot bilim yurti, o‘rta tibbiyot xodimlari, Surxondaryo, ayollar tibbiy kasbi.

Аннотация. В статье на основе документов Сурхандарьинского областного государственного архива анализируется процесс коренизации медицинских кадров в Сурхандарьинской области в 1950–1965 годах, прежде всего система среднего медицинского образования. Показаны национальный и гендерный состав учащихся Термезского медицинского училища, распределение выпускников по районам и признанная в документе проблема качества подготовки. Обосновывается, что коренизация была успешной количественно, но качественно ограничивалась нехваткой преподавательских кадров.

Ключевые слова: коренизация, медицинское образование, медицинское училище, средний медицинский персонал, Сурхандарья, женщины в медицине.

Abstract. Based on documents of the Surkhandarya Regional State Archive, the article analyses the localization of medical personnel in Surkhandarya region in 1950–1965, above all the system of secondary medical education. It shows the ethnic and gender composition of students at the Termez medical school, the distribution of graduates across districts, and the problem of training quality acknowledged in the document itself. The article argues that localization succeeded quantitatively but remained limited in quality because of a shortage of teaching staff.

Keywords: localization, medical education, medical school, mid-level medical staff, Surkhandarya, women in medicine.

Kirish. 1920-yillarda Surxondaryo okrugida sog'liqni saqlash bo'limining shtatida mahalliy millat vakillari deyarli yo'q edi; shifokorlarning aksariyati tashqaridan tayinlangan edi. 1950–1965-yillarda vaziyat o'zgardi: mahalliy yoshlar tibbiy ta'limga keng jalb etildi. Chet el tarixshunosligida mahalliy kadrlar tayyorlash sovet modernizatsiya siyosatining tarkibiy qismi sifatida ko'rsatiladi [6]. Ammo bu talqinni viloyat arxivi hujjatlari bilan tekshirish, jarayonning hajmi va sifatini raqamlarda ko'rish kam amalga oshirilgan. Maqolaning maqsadi – shu masalani o'rta tibbiy ta'lim misolida yoritish.

Usullar va manbalar. Asosiy manba – Surxondaryo viloyat davlat arxivi 77-fondidagi 210-yig'majild: viloyat sog'liqni saqlash bo'limining 1957-yil yakunlari bo'yicha dokladi va ma'lumotnomasi. Qo'shimcha ma'lumotlar 206- va 451-yig'majildlardan olindi. Hujjat raqamlari mualliflik hisob-kitoblari bilan alohida belgilab ko'rsatildi. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy va statistik tahlil, hujjat ichidagi ma'lumotlarni o'zaro solishtirish usullari qo'llandi.

Mahalliy lashtirish kanallari. Siyosat uchta yo'nalishda amalga oshirildi. Birinchisi – oliy tibbiy ta'lim: Toshkent va Samarqand tibbiyot institutlarida o'qiydigan surxondaryolik talabalar soni oshdi, mahalliy millat vakillariga qabulda imtiyozlar berildi. Ikkinchisi – o'rta tibbiy ta'lim: Termiz va boshqa shaharlardagi bilim yurtlari kadrlarni jadal tayyorladi. Uchinchisi – ish joyida malaka oshirish. Oliy ta'lim bo'yicha viloyat arxividan hozircha aniq raqam topilmagan, shu sababli tahlil o'rta bo'g'inga tayanadi.

O'rta tibbiy ta'lim: miqdoriy natijalar. 1957-yilda Termiz tibbiyot bilim yurtining uch kursida 307 nafar talaba o'qigan; ularning 94 nafari o'zbeklar, 30 nafari o'zbek qizlar edi [1]. Bu talabalarning taxminan 31 foizi mahalliy millat vakillari, taxminan 10 foizi mahalliy qizlar ekanini bildiradi (hisob-kitob muallifniki). Demak, jarayon boshlangan, lekin hali ko'pchilikni qamramagan; ayni paytda mahalliy ayollarning tibbiy ta'limga jalb etilishi – an'anaviy jamiyat uchun eng qiyin vazifa – o'lchanadigan darajaga yetgan edi.

O'sha yili Termiz bilim yurti 99 kishini bitirgan, Toshkent bo'yicha rejada 168 kishi ajratilgan, harbiy hospital ikki yillik ta'lim bilan 34 kishi chiqargan; jami 301 nafar o'rta tibbiyot xodimi viloyatda ishga kirishishi lozim edi [1]. Bilim yurti bitiruvchilari

tumanlar bo'yicha quyidagicha taqsimlangan: Denov – 21, Sho'rchi va Sherobod – 12 tadan, Jarqo'rg'on – 11, Boysun, Sariosiyo va Uzun – 10 tadan, Angor – 9, Termiz tumani – 8, Termiz shahri – 2 nafar [2]. Bu taqsimot yig'indisi hujjatda keltirilgan bitiruvchilar sonidan biroz farq qiladi; raqamlar hujjatdagi shaklda berildi. Yo'nalish esa aniq: viloyat markaziga eng kam ulush ajratilgan, asosiy oqim qishloq tumanlariga yuborilgan.

Sifat muammosi. Hujjat muallifi muvaffaqiyatni yashirmaydi. O'rta tibbiyot kadrlari bo'yicha barcha tumanlar to'liq ta'minlangani qayd etilgan bo'lsa-da, darhol qo'shiladi: «медицинские кадры Термезского училища имеют плохую подготовку», bu esa aholi va tumanlardagi tibbiyot xodimlarining haqli e'tirozini keltirib chiqargan [3]. Sabab ham ko'rsatilgan: bilim yurtida o'z doimiy o'qituvchi kadrlari, ayniqsa milliy kadrlar yo'q edi; vazirlik har yili bilim yurtiga ikki shifokor ajratishni va'da qilgan, biroq birortasi kelmagan [4].

Bu yerda siyosatning ichki qarama-qarshiligi ko'rinadi. Mahalliy kadr tayyorlash uchun mahalliy o'qituvchi kerak, mahalliy o'qituvchi esa shu tayyorlash tizimining mahsuli bo'lishi lozim. Bu yopiq halqani buzish uchun tashqaridan mutaxassis kelishi kerak edi, aynan shu bo'g'in ishlamadi. Natijada mahalliyashtirish miqdoriy jihatdan muvaffaqiyat qozondi, sifat jihatidan esa uzoq vaqt orqada qoldi.

Tor ixtisoslar va gender tarkibi. Mahalliyashtirish avvalo o'rta bo'g'in va umumiy profil darajasida oldinga siljidi. 1957-yilda oftalmologiya bo'yicha butun viloyatga uch nafar mutaxassis to'g'ri kelgan va uch yil davomida tashqaridan birorta mutaxassis kelmagan [5]. Bu tor ixtisoslashgan kadrlar masalasi davr oxirigacha hal bo'lmaganini ko'rsatadi. Ayni paytda tarkibning boshqa bir o'zgarishi aniq qayd etilgan: 1967-yil 1-yanvar holatiga viloyatdagi 494 shifokorning 252 nafari, ya'ni 51 foizi, ayollar edi [7]. 1920-yillarda musulmon ayolini erkak shifokorga ko'rsatish madaniy to'siq hisoblanganini e'tiborga olsak, bu ko'rsatkich shu to'siqning tuzilmaviy yechimi bo'lgan. Shifokorlarning milliy tarkibi bo'yicha arxivdan hozircha aniq ma'lumot topilmagan.

Ijtimoiy o'lcham va xorijiy talqinlar. Tibbiy ta'lim mahalliy yoshlar uchun ijtimoiy harakatchanlikning muhim yo'liga aylandi: qishloq oilalaridan chiqqan yoshlar tibbiyot institutini yoki bilim yurtini tugatib, shifokor yoki feldsher bo'lib qaytardi, bu ularning mavqeini ko'tardi va oilalariga ham ta'sir qildi. Ayollar uchun tibbiy kasb ayniqsa muhim imkoniyat edi. Mahalliy ayol shifokorlar va hamshiralarning yetishib chiqishi ikki jihatdan ahamiyatli bo'ldi: bu ayollarning ijtimoiy faolligini oshirdi va onalik hamda bolalik xizmatida madaniy sharoit taqozo qilgan yaqinlikni ta'minladi,

chunki mahalliy ayol bemorlar ko‘pincha ayol shifokorga murojaat qilishni afzal ko‘rardi. Chet el tadqiqotchilari mahalliyashtirishni ikki tomonlama jarayon deb baholaydi: u mahalliy aholini sovet tizimiga integratsiya qildi va shu bilan birga ularga yangi imkoniyat berdi [6]. Viloyat hujjatlari bu talqinni tasdiqlaydi, ammo unga sifat jihatidan aniq chegara qo‘yadi: ta’lim beruvchi bazaning zaifligi.

Xulosa. Surxondaryoda tibbiy kadrlarni mahalliyashtirish 1950–1965-yillarda o‘rta bo‘g‘inda va gender jihatidan sezilarli natija berdi: 1957-yilda bilim yurti talabalarining taxminan uchdan bir qismi mahalliy millat vakillari edi, 1967-yilga kelib shifokorlarning yarmidan ko‘pi ayollar edi. Biroq sifat masalasi o‘qituvchi kadrlar tanqisligi tufayli hal bo‘lmadi, tor ixtisoslar bo‘yicha esa viloyat tashqi yo‘llanmaga bog‘liq qoldi. Mahalliyashtirish siyosatini baholashda faqat talabalar soniga emas, ta’lim beruvchi kadrlar bazasiga ham e’tibor berish zarur.

Foydalanilgan manbalar va adabiyotlar

1. Surxondaryo viloyat davlat arxivi (SVDA), 77-fond, 1-ro‘yxat, 210-yig‘majild, 48-varaq.
2. SVDA, 77-fond, 1-ro‘yxat, 210-yig‘majild, 48–49-varaqlar.
3. SVDA, 77-fond, 1-ro‘yxat, 210-yig‘majild, 14-varaq.
4. SVDA, 77-fond, 1-ro‘yxat, 210-yig‘majild, 15-varaq.
5. SVDA, 77-fond, 1-ro‘yxat, 206-yig‘majild, 1-varaq.
6. Michaels P.A. Curative Powers: Medicine and Empire in Stalin’s Central Asia. – Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2003. – xvii, 239 p.
7. SVDA, 77-fond, 1-ro‘yxat, 451-yig‘majild, 195–196-varaqlar.